

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

בס"ד, גליון תרצט, שבת חג הסוכות תשפ"ו מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומו"ץ

טל: 052-7611435 y.b.daskal@ybdaskal.com דואר אלקטרוני: y.b.daskal@ybdaskal.com להורדת כל ספרי בינת המשפט חנים לחץ כאן

סימן תרצט

בדין אילן שענפיו נכנסים לאויר חצר חבירו, מי משלם הוצאות הקציצה.

ובו יבואר: א. אילן שנוטה לחצר חבירו שנים רבות ולא הפריע לשכן, האם יש לו חזקה. ב. אילן הנוטה לחצר חבירו, האם השכן יכול לקצוץ את הענפים. ג. למי שייכים הפירות והענפים שמעל חצר חבירו. ד. אילן הנוטה לחצר חבירו, מי משלם את הוצאות קציצת הענפים. ה. אבנים של כותל חבירו שנפלו לחצרו, מי חייב להוציאן. ו. מה ההבדל בין אבנים שנפלו לחצר חבירו לענפי אילן הנוטים לאויר חצר חבירו. ז. האם בעל החצר יכול למנוע מחבירו להשתמש באויר חצרו כשאינו מפריע לו.

הנידון

"קניתי בית עם חצר פרטית מאדם חילוני. עץ של השכן גדל על האויר של החצר. כל השנים שגר המוכר החילוני, זה לא הפריע לו. לי זה מאד מפריע לעשות סוכה, האם מותר לי לקצוץ את הענפים, ושל מי שייכים הענפים, ומי צריך לשלם את הוצאות הקציצה".

תשובה

הניזק צריך לשלם הוצאות קציצת הענפים, כי על הניזק להרחיק את עצמו באופן שאינו גירי דיליה, ואינו דומה לנפלו אבניו לחצר חבירו, כיון דמשתמש בקרקע חבירו ללא רשות חייב להוציא את נכסיו מקרקע חבירו, אבל המשתמש באויר חצר חבירו אינו משתמש בחצר חבירו רק באויר, לכן אין איסור שימוש אלא דין הרחקת נזיקין, שעל הניזק להרחיק עצמו.

ביאור התשובה

מותר לקצוץ את הענפים

מותר לקצוץ את הענפים, כיון שהשכן בעל העץ, לא היה לו חזקה באויר החצר, כיון שהענפים לא הפריעו לבעל החצר הקודם, אבל כיון שעכשיו זה מפריע יכול לקצוץ, ואין חזקה רק בדבר שכבר הפריע לאחר כמו שביארנו בסימן קפ, ובסימן תה, בבינת המשפט, וכיון שאין חזקה יכול לקצוץ, כמו שפסק המחבר בחושן משפט

(קנה, כו) וז"ל "מי שהיה אילן חבירו נוטה לתוך שדהו, קוצץ כמלא מרדע על גבי המחרישה, ובחרוב ובשקמה, כל הנוטה עד שיהיה שקול כנגד המצר. וכן אם היה נוטה על בית השלחין של חבירו, או על בית האילן, קוצץ את כל הנוטה עד שיהיה שקול כנגד המצר. עכ"ל.

וכן פסק בפתחי חושן (חלק ו פרק יג הערה צא) על מה שכתב (שם, הלכה מג) "כל אילן חבירו שענפיו נוטים לתוך שלו, קוצץ מה שמפריע לו", וז"ל "שולחן ערוך חושן משפט, סימן קנה סעיף כו, ושם נאמרו שיעורים באיזה אילן ובאיזה שדה, ופשוט שהכל לפי הענין, ונראה דהוא הדין אם הענפים נוטים לחצרו ומפריעים לאויר ואורה, יכול לקצוץ, ושם בסעיף כז אילן הנוטה לרשות הרבים קוצץ כדי שיהא הגמל עובר ברוכבו. עכ"ל.

העולה מזה: מותר לקצוץ את ענפי אילן השכן הנוטים לחצרו ומפריעים לו, כגון שמונעים אויר ואור. ואף שהענפים היו שם זמן רב, אין לבעל האילן חזקה, כיון שעד עתה לא הקפיד בעל החצר ולא היה הדבר מפריע לו. וכן מבואר בשולחן ערוך ובפתחי חושן, שיכול בעל החצר לקצוץ את הענפים המפריעים לו.

בעלות על הפירות

עוד כתב שם: וז"ל "ולענין בעלות הפירות, כתב בשולחן ערוך חושן משפט סימן קסז סעיף ב, אילן העומד על המיצר, אף על פי שנוטה לתוך שדה של אחד מהם הרי שניהם חולקים בפירות (וכן כתב בשולחן ערוך סימן קנה סעיף כט), והיינו כשהשרשים יונקים משל שניהם, ועיין נתיבות המשפט שם ובקצות החושן סימן קנז סעיף קטן ה. וכתב הרמ"א שם שאם אילן עומד בשדה של אחד ונוטה לשדה של אחר הולכים אחר העיקר והכל שלו".

"ובשו"ת אגרות משה חושן משפט סימן מג כתב שאילן ששרשיו ברשות ראובן והענפים נוטים לרשות שמעון, שלענין הזכות בפירות תלוי בגוף האילן במקום יציאתו מן הקרקע, ואם הוא בשל ראובן, אף על פי שהשרשים וגם הענפים ברשות שמעון, הפירות לראובן, והוכיח כן מדאמר רבין אמר רבי יוחנן אחד אילן הסמוך למיצר ואחד אילן הנוטה מביא וקורא, שלכאורה הוא תרתי דסתרי, דבסמוך למיצר הרי השרשים בשל חבירו ואפילו הכי מביא וקורא אלמא דלא אזלינן בתר שרשים, ואם כן אמאי באילן הנוטה אזלינן בתר השרשים

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

תמיה מנפלו אבניו

אבל יש לתמוה טובא מהא דתנן בבבא מציעא (ק"ז, ב - ק"ח, א) "מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל, ואמר לו: פנה אבניך, ואמר לו: הגיעוך, אין שומעין לו". ע"כ. וכן פסק המחבר (חושן משפט קסו, א) "מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו, ונפל, כופין אותו לפנות אבניו. אם אמר ליה: פנה אותם ויהיו שלך, אין שומעין לו". עד כאן. הנה מבואר שמי שבעלים על האבנים חייב לפנותן, וכיון שנתבאר שהענפים והפירות שייכים לבעל האילן הוא צריך לפנותן כמו דין אבנים, כך הקשו כמה תלמידי חכמים.

העולה מזה: ויש להקשות מדין כותל שנפל לגינת חבירו, שכופין את בעל הכותל לפנות את אבניו, ואינו יכול להטיל את הפינוי על בעל הגינה. ואם כן, כיון שהענפים והפירות שייכים לבעל האילן, לכאורה גם הוצאות קציצתם ופינויים צריכות להיות מוטלות עליו, כשם שבעל האבנים חייב לפנות את אבניו.

ההבדל בין דיני הרחקת נזיקין למתניתין דנפלו אבניו

ונראה לעניות דעתי בביאור דין זה, דהנה בבבא בתרא נחלקו רבנן ורבי יוסי האם על הניזק להרחיק עצמו או על המזיק להרחיק עצמו (בבא בתרא כה, ב), ומבואר בגמרא (בבא בתרא כב, ב) דמודה רבי יוסי בגירי דיליה, היינו שמזיק ישר לחבירו, ולהלכה פסק המחבר כרבי יוסי, והוא מבואר באריכות בחושן משפט סימן קנה.

והמעין בכל האופנים של הרחקת נזיקין הכל איירי באופן שעושה ברשותו ונגרם על ידי זה נזק לחבירו, כמו חופר בור וכדומה או שופך מים בעליה כמבואר בבבא מציעא (ק"ז, א), כיון שאינו משתמש ברשות חבירו כלל אלא גורם נזק לחבירו, וגרמא בנזיקין פטור, ועל זה נחלקו רבי יוסי ורבנן מי צריך להרחיק עצמו, אבל בגירי דיליה גם רבי יוסי מודה דהמזיק צריך להרחיק עצמו, וביארנו באריכות בסימן שיג דמודה רבי יוסי דאפילו במקום שאינו גירי דיליה אבל קשה לניזק להרחיק את עצמו, והמזיק מזיק קבוע, צריך המזיק להרחיק את עצמו.

וכל זה אינו שייך כלל לנידון של מתניתין דנפלו אבניו לחצר חבירו, דזה ענין אחר לגמרי ואינו שייך כלל לדיני הרחקת נזיקין, דדבר פשוט שאסור להכנס או להשתמש בחצר חבירו ללא רשות, ועובר באיסור גזל, ולכן כאשר אבניו נפלו לרשות חבירו הרי שרכושו נמצא בחצר חבירו, ומיד שנפלו התחייב להוציא אותם, ואפילו אם יפקיר אותם כבר עליו חיוב להוציא אותם, ואיסור זה לא פקע, לפיכך חייב

(וכתב שבין אם הוא מדינא, ובין אם הוא מתקנת יהושע קשה, וכתב עוד דמסתברא שהוא מדינא, דלא מסתבר שיתקן יהושע להפקיע ממון של חבירו שהוא שלו מדינא, אלא על כרחך שמדינא היה שמעון יכול למחות שלא יינק משל חבירו ולא ילכו הענפים לאוירו, ותיקן יהושע שלא יקפידו), ועל פי זה הוכיח בחידושו לבבא בתרא שהפירות שייכים למי שגוף האילן עומד במקום יציאתו, וסיים שלפי סברתו שהוא מדינא, גם אם בעל האילן הוא עובד כוכבים ומזלות אסור ליקח הפירות דהוי גזל עובד כוכבים ומזלות, מה שאין כן אם אינו אלא מתקנת יהושע יש מקום לומר שלא תיקן אלא לישראל ולא לעובד כוכבים ומזלות, עיין שם".

נמצינו למדים, אילן הנוטה לחצר חבירו, מי שיוצא האילן משדהו הוא בעל הפירות. ומכל מקום מי שהענפים הולכים על שדהו זכותו לקצוץ את הענפים.

העולה מזה: אילן העומד ברשותו של אדם וענפיו נוטים לחצר חבירו, הפירות שייכים לבעל האילן, שהולכים אחר מקום יציאת גוף האילן מן הקרקע. ומכל מקום, בעל החצר שהענפים נוטים לרשותו רשאי לקצוץ את הענפים המפריעים לו.

על מי מוטלות הוצאות הקציצה

אבל יש עוד לבאר על מי מוטל הוצאות הקציצה. והנה מלשון המחבר שכתב שהניזק קוצץ מוכח שהוצאות הקציצה הם על הניזק, וכן מוכח מלשון הטור שכתב בחושן משפט (הלכות נזקי שכנים סימן קנה, סעיף מא) וז"ל "תשובה לגאון. ראובן יש לו תאנה ורשיה בתוך כותלו של לוי, נופו נוטה על גבי עלייתו ומעכבו מלהטיח את גגו, ורוצה לוי לקוץ נוף המעכבו, הדין עמו. שהתורה נתנה רשות לניזק לקוץ כדי היזקו, כדתנן אילן הנוטה לתוך שדה חבירו קוצץ מלא המרדעת, ואין ראובן יכול לומר ללוי אתה גרמת היזקך שהגבהת את גגך, ולא כל הימנך שתגביה את גגך לקוץ את תאנתי. עכ"ל. והביא המחבר דין זה בחושן משפט סימן קנה סעיף כח, והסמ"ע בסעיף קטן סו העתיק הטעם שהתורה נתנה רשות לניזק לקצוץ, מוכח שההוצאות על הניזק. מבואר שזה רק היתר לניזק לקצוץ, אבל לא חובת המזיק.

העולה מזה: הוצאות קציצת הענפים מוטלות על הניזק, שבחצרו הענפים מפריעים, ולא על בעל האילן. שההלכה נתנה לניזק רשות לקצוץ את הענפים כדי לסלק את הנזק, אבל אין חיוב על בעל האילן לקצוץ אותם או לשלם את הוצאות הקציצה.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ראיה מדברי היד רמ"ה שמותר להשתמש באויר חבירו כשאינו מזיקו

ובסימן תקכו ביארנו בדין אילן שביעית על חנית חבירו, והבאנו את דברי היד רמ"ה, וראינו להעתיק מה שכתבנו שם:

"וביד רמ"ה בבא בתרא כ"ז אות כ"א, כתב שאין בעל השדה יכול למנוע מהנוף שיהיה מעל שדהו אם אינו מזיקו, וז"ל (יד רמ"ה בבא בתרא כז, ב) "ושמעין מינה, דאחד מבני מבוי שרצה להוציא בו זיזין למעלה מגמל ורוכבו מוציא ואין חבירו מעכב עליו, דכיון דמבוי לא קאי למבנא ביה מיד בקרקעיתו אלא למיעל ולמיפק מיניה הוא דקאי, לא יכיל לעכוּבֵי אחבריה היכא דבעי לאשתמושי באוירא דמבוי אלא היכא דמעכיב עליה תשמישתיה דמבוי, אבל היכא דלא מעכיב עליה תשמישתיה דמבוי מצי מפיך, דהא אילן הנוטה לשדה חבירו דנפקי ענפים ידיה לרשותא דחבריה ולית ליה לבעל השדה למיקץ אלא מלא המרדע על גבי המחרישה, מאי טעמא לאו משום דתשמישתא דשדה לא קיימא אלא לחרישה וזריעה, כל היכא דמעכיב ענפים עליה חד אנפא מצרכי חרישה וזריעה מצי קאיץ, וכל היכא דלא מעכיב עליה מידי מצרכי חרישה לא מצי קאיץ, ואף ע"ג דכוליה שדה מתהומא ועד רקיעא דמרה היא. ותנן נמי באידך מתני' כי האי גוונא היו שרשין יוצאין לתוך שדה חבירו מעמיק שלשה טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה, הא טפי לא קאיץ אלא היכא דחפר בורות שיחין ומערות, דהני נמי צורך עבודת השדה נינהו, דאי לאו הכי לא מצי קאיץ ואף על גב דארעא דנפשיה היא, וכל שכן מבוי, דכולהו כי הדדי נינהו. ותנן נמי אילן שהוא נוטה לרשות הרבים קוצץ כדי שיהא הגמל עובר ברוכבו, ודינא דמבוי כדינא דרשות הרבים הוא להאי מילתא, דתרווייהו לא קיימי אלא לתשמישא דהוי למטה מגמל ורוכבו". עכ"ל

הנה מבואר, דאפילו מי שהוא בעלים על האויר, אינו יכול למנוע שימוש באויר, אפילו שהאויר שלו, כיון שהשימוש ההוא אינו מפריע לו כלל. וצריך לומר שיש הבדל בין שימוש בביתו של אדם ובקרקעו שיכול למנוע, לבין שימוש באויר, כיון שקרקע הוא מקום שימוש הרגיל, ועוד שעומד לשכירות ולא אויר, ואולי זה גם בכלל תקנת יהושע, מכל מקום מבואר שאין יכול למנוע ממנו שיהיה נופו על שדהו. אבל אם מזיקו קוצץ המקום שמפריע לו". עד כאן העתקה מסימן תקכו.

הנה ביד רמ"ה מבואר שבעל חצר לא יכול למנוע שימוש באויר חצרו, ולפי זה הכל מובן כמבואר לעיל, שכיון שאינו יכול למנוע שימוש, זו הסיבה שהוצאות הקציצה הן על הניזק, דדוקא בנפלו

להוציא את אבניו, ודין זה אינו שייך כלל לדיני הרחקת נזקין שנחלקו רבי יוסי ורבנן, לפיכך חייב להוציא את האבנים, ולכן המחבר כתב דין נפלו אבניו, בחושן משפט סימן קסו בהלכות שותפים בקרקע, ולא בסימן קנה דאיירי בהלכות נזקי שכנים. וזה פשוט.

העולה מזה: יש לחלק בין דיני הרחקת נזיקין לדין נפלו אבניו. בהרחקת נזיקין המזיק משתמש בתוך רשותו, אלא שמעשיו גורמים נזק לחבירו, ובה נחלקו רבי יוסי ורבנן על מי מוטל להרחיק. אבל כשאבניו נפלו לחצר חבירו, ממונו נמצא ממש ברשות חבירו שלא ברשות, ולכן מוטל עליו לפנותו, ואין זה כלל מדיני הרחקת נזיקין.

אילן הנוטה שייך להרחקת נזקין

וכיון שביארנו דין זה יתבאר היטב דין אילן שענפיו נוטים לחצר חבירו, דלכאורה דין זה שייך לאבנים שנפלו לחצר חבירו, שהרי הענפים והפירות שייכים לבעל האילן, אבל באמת המחבר כתב דין זה בסימן קנה בדיני נזקי שכנים ולא בדיני שותפות בקרקע, כיון שבאמת ענפי האילן לא משתמשים בחצר חבירו אלא באויר החצר ולא בקרקע החצר ממש, לכן אין לזה דין של אבנים שנפלו לחצר חבירו, דעל האויר אין בעלות ממש, ובאמת אין הכי נמי אם ענפים של עץ חבירו נפלו לחצר חבירו בודאי חייב להוציא אותם מחצר חבירו, אבל כיון שהם באויר אין זה נחשב בעלות של בעל החצר.

אף על פי שלענין קנין אויר חצר קונה, כמבואר בחושן משפט (רמג, כה) וכן לענין קנין גט (שולחן ערוך אבן העזר קלט, ד), מכל מקום הני מילי לענין קנין, כי נחשב שבא לרשותו, אבל אין זה נחשב משתמש ברשות חבירו ממש שחייב להוציא את הדבר, ואפשר שתוך עשרה טפחים כן חייב, אבל סתם אילן ענפיו גבוהים יותר מעשרה טפחים, ולכן אין זה דומה למשתמש בחצר חבירו אלא לדין הרחקת נזקין, ולכן כתבו המחבר בדיני נזקי שכנים, וכיון שאין זה גירי דיליה, לפיכך פסקו רבותינו שעל הניזק להרחיק עצמו ולהוציא ממון, ואינו דומה כלל לנפלו אבניו לחצר חבירו.

העולה מזה: אילן שענפיו נוטים לאויר חצר חבירו אינו דומה לאבנים שנפלו לתוך חצרו, כיון שאין הענפים מונחים ומשתמשים בקרקע חבירו אלא נמצאים באווירו. לפיכך דינו מדיני הרחקת נזיקין, וכיון שאין זה גירי דיליה, על הניזק מוטל לקצוץ את הענפים על חשבוננו. מה שאין כן אם הענפים נפלו ממש לתוך החצר, שבעל האילן חייב לפנותם.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ג. הוצאות קציצת הענפים מוטלות על בעל החצר שהענפים מפריעים לו, ולא על בעל האילן, כיון שההלכה נתנה לניזק רשות לקצוץ את הענפים כדי לסלק את הנזק, אבל אין חיוב על בעל האילן לקוצצם או לשלם את הוצאות הקציצה.

ד. אבנים של כותל שנפלו לחצר חבירו, חייב בעל האבנים לפנותן על חשבונו, ואינו יכול לומר לבעל החצר שיפנה אותן בעצמו, כיון שממונו נמצא ממש ברשות חבירו שלא ברשות.

ה. אין דין ענפים הנוטים לאוויר חצר חבירו כדין אבנים שנפלו לתוך חצרו. אבנים שנפלו לחצר הרי הן מונחות ומשתמשות ברשות חבירו ממש, ולכן בעליהן חייב לפנותן. אבל ענפים הנוטים באוויר חצר חבירו שייכים לדיני הרחקת נזיקין, וכיון שאין זה גירי דיליה, הוצאות קציצתם מוטלות על הניזק.

ו. מדברי היד רמ"ה מבואר, שאף שאוויר החצר שייך לבעל החצר, אינו יכול למנוע מחבירו להשתמש באווירו כל זמן שאין השימוש מפריע לו. לפיכך אינו יכול למנוע מענפי אילן חבירו לנטות לאוויר חצרו כל זמן שאינם מפריעים לו, וכאשר הם מפריעים לו רשאי לקצוץ את החלק המפריע על חשבונו.

אבניו לקרקע חבירו שיכול למנוע שימוש בחצרו לאבני חבירו הוצאות הקציצה על המזיק. אלא שבסימן תקכו כתבנו שאינו ברור הטעם שלא יכול למנוע שימוש באויר, וכאן כתבנו שאין זה בעלות ממש, אבל מכל מקום כיון שנתבאר שבעל חצר אינו יכול למנוע שימוש באויר, ממילא דין זה שייך להרחקת נזיקין ולא לדין שותפים בקרקע. ועוד צריך עיון מה הטעם שאינו יכול למנוע שימוש באויר.

העולה מזה: מדברי היד רמ"ה מבואר, שאף שאוויר החצר שייך לבעל החצר, אינו יכול למנוע מחבירו להשתמש באווירו כל זמן שאין השימוש מפריע לו, ולכן אינו יכול למנוע מענפי אילן חבירו לנטות לתוך אוויר חצרו. לפיכך, כאשר הענפים מפריעים לו, דינם מדיני הרחקת נזיקין, ורשאי לקוצצם על חשבונו. וזה שונה מאבנים שנפלו לקרקע חבירו, ששם בעל החצר יכול למנוע את עצם השימוש ברשותו, ולכן בעל האבנים חייב לפנותן.

דינים העולים:

א. אילן שענפיו נוטים לחצר חבירו ומפריעים לו, כגון שמונעים ממנו אוויר ואור או מפריעים לשימוש בחצר, רשאי בעל החצר לקצוץ את הענפים המפריעים לו. ואף אם הענפים היו שם שנים רבות, אם עד עתה לא הפריעו לבעל החצר ולא הקפיד עליהם, אין לבעל האילן חזקה.

ב. אילן העומד ברשותו של אדם וענפיו נוטים לחצר חבירו, הפירות שייכים לבעל האילן, שהולכים אחר מקום יציאת גוף האילן מן הקרקע, ואף על פי שבעל החצר רשאי לקצוץ את הענפים המפריעים לו.

